

Лапшин С. Політична еліта у контексті трансформаційних процесів українського суспільства / С. Лапшин, В. Довбиш // Матеріали Всеукраїнського круглого столу «Становлення і руйнування політичних міфів в українському суспільстві». Умань, 20 квітня 2017 р. – Умань, 2017.

Лапшин Сергій, Довбиш Віта

Вінницький державний

педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджуються окремі аспекти формування політичних еліт у період незалежності України, їх розвиток, становлення та особливості трансформації, участь їх у процесах державотворення і зміцненні сучасного українського суспільства.

Ключові слова: еліта, політична еліта, політико-управлінська еліта, політична номенклатура, механізми впливу, політична система.

Проблема політичної еліти в українському суспільстві була, є і буде актуальною. Ця тематика завжди приваблювала як науковців, так і політиків найвищого рангу. Проте виникало багато питань щодо місії та візії політичної еліти у ході державотворення, її завдань та стабілізації нашого суспільства, особливо у період трансформації. Власне, процеси кін. 80 – 90-х рр. ХХ ст. проілюстрували боротьбу номенклатури і неономенклатури. Адже з проголошенням Акта державності 24 серпня 1991 р. гостро постала проблема “чи є взагалі в Україні політична еліта?”, “чи є та група національно свідомої верстви українського народу, що здатна управляти державою в інтересах демократії?”

Значна частина аналітиків та українських політологів прийшла до висновку, що політична еліта у нашій країні ще тільки починає формуватись. До умовно-елітних груп належать ті, кого можна назвати “протоелітою”

(лідери громадських організацій, парламентські групи, урядовці, лідери промислово-фінансових груп, банків).

Етап формування нової еліти поділяється на псевдоеліту і постеліту. До псевдоеліти належить частина депутатів, випадкових у політиці осіб, а постеліта (значна частина старої еліти, що зберігає свої позиції у рудиментарних суспільних інститутах: лідери старих одержавлених профспілок, лідери старих жіночих та дитячих організацій). Звідси й випливає, що до усталеної елітної групи зараховуємо вчених, митців, відомих журналістів, лікарів, вчителів, тобто тих, чий громадський авторитет залишається високим незалежно від суспільних змін. Взагалі, зважаючи на доволі абстрактний характер поняття “еліта”, вчені пропонують й інші поняття, які фіксують певний аспект, характеристику людей, що належать до владних груп [4, с. 33].

Саме від груп, у чиїх руках влада, залежить тип переходу та успіхи трансформацій старого ладу в новий. В Україні трансформація відбувається через “вростання” старих еліт (партійної номенклатури і “червоного” директорату) у нові відносини при невирішеності проблеми передавання влади (хоч би тимчасової) в руки нових політичних сил, за несформованості останніх і чим далі, тим більше їхньої розпорошеності поміж різних партій і груп інтересів. Причиною нереконструкторської поведінки владної еліти в Україні була саме якість еліти, її склад, її орієнтації. Саме на відповідальність еліти покладено той обов’язок, що дає новий поштовх до втілення нових рішень і відновлення політичної системи.

Мета і завдання дослідження: з’ясувати особливості формування політичної еліти в українському суспільстві в контексті сучасної політичної міфології. Наукова новизна дослідження полягає у спробі розглянути формування політичної еліти через призму методу політичного аналізу.

Як зауважують політологи Б. Кухта, Н. Теплоухова, «еліта – це завжди кращі, ініціативніші, тобто – меншість. Елітне середовище мусить бути відкрите для оновлення, якщо ж процес просування знизу догори

припиняється, тоді еліта костеніє, наступає її ерозія і дане середовище втрачає свої позиції» [3, с. 99].

Гарантом політичної стабільності всередині і поза межами держави є своєрідне переміщення еліти. У сучасному українському державотворенні еліті належить особлива роль, місце і призначення у формуванні стабілізаційних механізмів. Мабуть, найскладніше питання у сучасній Україні – це наявність національної еліти. Посткомуністичне суспільство однаково потребує як кваліфікованої еліти, здатної наслідувати владні структури, забезпечуючи вирішення стратегічних завдань національного розвитку, так і справжньої, духовно зрілої інтелігенції. Кризовий стан з формуванням, підготовкою останньої – одна з найболючіших проблем нашої нинішньої культури.

Своєрідне трактування елітизму подає С. Рябов – “погляд на політику й на суспільство, згідно з яким вони завжди й неухильно перебувають під впливом правлячої меншості (“еліти”), яка ухвалює найважливіші загальні рішення і зосереджує владу у своїх руках” [6, с. 83].

Власне, 1990-1995 рр. умовно можна назвати першим етапом, коли до вищих ешелонів влади української держави здійснили різкий перехід багато людей з лав контреліти радянських часів. Серед них було чимало представників творчої та наукової інтелігенції. Проте з плином часу більшість з них втрачали свої посади. Злетіти на вершину влади у переломний час виявилось значно легше ніж утримати владу. Інші ж не змогли реалізувати тих ідей та гасел, які підняли їх до вершини, й вони інкорпоровалися у нову систему елітних відносин. Насправді цей процес значно складніший, не треба забувати, що у політико-ідеологічному плані лідерство належить новим політичним силам суспільства. У цьому плані і відбулась інкорпорація саме нової еліти з колишньої номенклатури, яка запозичила гасла націонал-демократів. Щодо організаційно-управлінських методів, стилю роботи і публічної поведінки, організації приватного життя, різноманітних посадових привілеїв, то нова еліта перейняла це від старої без

змін. Другий етап, що займає хронометричні рамки від 1995 р. і триває донині – це владарювання неономенклатурного чиновництва, для якого характерні клановість управління власністю і клановість утримання державної влади, непрофесіоналізм, психологія “тимчасовості” [4, с.36].

Ще однією характерною відмінною рисою української правлячої еліти, що відрізняє її від європейської політики, є малий відсоток жінок в урядових структурах. Так, в останніх трьох урядах була мала кількість жінок, що свідчить про гендерну нерівність керівного апарату, адже не було й жінок серед голів обласних держадміністрацій, лише у 1997 р. на 690 урядовців припадало 33 місця, що зайняли жінки. Питання жінки і політики довгим часом залишилось малодослідженим фактом і взагалі партійні списки були складені лише з представниками чоловічої статі, а представниці жіночої статі залишались десь далеко в останніх рядах. Звичайно, не можна вважати, що в Україні наявна дискримінація, але вибори і жіноча активність є ще вагомим чинником для збільшення політичної активності кампаніях як на місцевому, регіональному, так і на національному рівнях. І це мало відображення у попередніх виборчих кампаніях ще з 1991 р, коли на загальноукраїнській рівень вийшли лише дві колоритні особи – Н. Вітренко і Ю. Тимошенко, які вже до 1998 року стали вагомими фігурами в українській політиці. Цей факт свідчить про те, що жінки, які прийшли із бізнесу, мали підґрунтя для втілення своїх програм і політичних гасел. Також варто зазначити, що частка жінок у парламенті України скоротилася на 2 %, якщо у Верховній Раді України чотирнадцятого скликання вона становила 7 %, то нині становить 5 % від загальної кількості депутатського складу. Не дуже втішною була й картина виборів 2006 – 2007 рр., коли жінки становили ще менший відсоток, ніж у попередні роки. Через те, що заміни еліт не відбулося ні на початку, ні під час переходу, політичній системі України притаманні, поряд з демократичними ознаками, риси, що характерні для олігархічних та інших недемократичних режимів. Це правовий нігілізм найвищих посадових

осіб, надмірний вплив бюрократії на економіку і політику, байдужість до потреб та інтересів пересічного громадянина [5, с. 28].

Теперішня українська еліта об'єктивно не зацікавлена у радикальних змінах і справжніх реформах, суспільна трансформація в Україні має суперечливий, непослідовний характер. Хоча цей час приніс цілу низку суперечок між неузаконеним новим та юридично і морально вимираючим старим, зіткненнями різних світоглядних прагнень, групових та корпоративних домагань, проте й у добу соціально-політичної невизначеності певна «дезорганізована організація» суспільства не зникає, життя й надалі триває.

Образ трансформованого суспільно-політичного ладу якраз і залежить від процесів, які тільки й утримують суспільство від остаточного саморуйнування, правового “безмежжя”, безладдя та хаосу в перехідний період, та які визначають майбутню соціально-культурну форму: це процеси легітимізації. Аналіз шляхів становлення політичного режиму у посткомуністичних умовах України та країн Центрально-Східної Європи вказує на головну закономірність цієї легітимації. У разі кризи легітимності, яка провокує дестабілізаційні процеси у внутрішній системі, проходить політичне утвердження владних осіб та інститутів влади, які не стільки шукають для суспільства підґрунтя власної легітимації – природну систему базових цінностей, скільки щоразу намагаються авторитарно створити її “під себе”. Йдеться про стійкий комуністичний застій посткомуністичної влади – знову й знову відтворювати (наскільки це дозволить час та реальні зміни, що відбулися) неототалітарні форми самолегітимації [1, с.8].

Подолати цю згубну штучність, а то й примарність політичної організації пострадянського суспільства можна лише на єдиному шляху справді демократичного процесу легітимації. Це означає творення таких політичних умов, за яких максимально природно, поза адміністративним тиском, командним нав'язуванням та культурним примусом відбудовується легітимаційна основа української держави – нова колективна ідентичність.

На думку Сугоняко О.А., якщо еліта буде легітимною, то вона зможе виступити у ролі, так би мовити, «камертона». Заданий таким камертоном основний тон дозволить суспільству «настроїтися» на національну тональність, перетворити «безлад» на «гармонію», яка буде почута і підтримана. «Три українці – чотири гетьмани (чи партії)» – це відображення факту відсутності реальної, діючої та визнаної народом еліти, оскільки для еліти характерною є єдність, яка може бути лише між «щирими людьми»[8].

Крім того, варто зауважити, що еліта, неважливо наскільки освічена, не може сама створити нову цивілізацію, потрібна енергія загальної людської волі, ця енергія доступна й чекає, щоб її випустили [7, с.629]. Для прикладу можна назвати український Євромайдан, який і був тією енергією. Отож є всі перспективи позитивного розвитку подій.

Як зауважив В. Денисенко, формування української державності і всієї пов'язаної з нею системи політичних, соціальних, економічних, моральних та інших основ – це, звичайно, власний шлях, власна доля, власний вибір через пошук узагальненої історією власної структури координат самовизначеності. Отже, є сенс, досліджуючи особливості тих самих перехідних процесів в Українській державі на сучасному етапі, звернутися до аналізу загальних принципів, які визначили кроки, форму та зміст сучасної демократії західного типу [2, с.8].

На нашу думку, творення політичної еліти у ході державотворення – це перспективний процес легітимації. Українська політична теорія, так само, як і українська національна держава, набула якісно нових ознак. Необхідно розрізняти трансформацію як особливий стан суспільства, що перебуває у ході модифікації його структури, що постійно змінюється, й у період трансформаційної кризи. Найістотніші зміни відбуваються у соціокультурній сфері: у нормах, цінностях, уявленнях. Соціокультурна, економічна та політична сфери розвиваються за своїм сценаріями, логікою. Вони опосередковано взаємопов'язані, будучи одне для одного середовищем змін [9, с.93-94].

Таким чином, на фоні кризових явищ, які переживає Україна в даний час спостерігається підвищення міфологічного рівня суспільної свідомості. Особливого розмаху набула міфологізація навколо питання української національної еліти. Історія України є історією жорсткого винищення національної еліти. Еліта, яка була успадкована з радянських часів, не є елітою, це псевдоеліта. Реальна елітарна українська структура не створена, її немає. Разом з тим без формування української еліти вихід країни з кризи неможливий. Такий стан із структуризацією української еліти зовсім не означає, що носіїв високого українського духу, культури немає. Вони є, однак розпорошені в суспільстві. Проблема полягає в тому, щоб відбувся процес переходу еліти зі стану хаотично розпорошеного до структурованого та функціонально скоординованого.

Список використаної літератури:

1. Бистрицький Є. Політична філософія посткомунізму: горизонти методології /Є.Бистрицький // Політична думка. – 1995. – № 1. – С. 3–8.
2. Денисенко В. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях нового часу європейської історії. – Львів, 1997. – 274 с.
3. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідерство / Б.Кухта, Н.Теплоухова. – Львів, 1995. – 199 с.
4. Наумкіна С., Козловська Л. Аналіз розвитку української політичної еліти у 1994– 1999 рр. /С.Наумкіна, Л.Козловська // Нова політика. – 1999. – № 6. – С. 33–37.
5. Політичні режими сучасності та перехід до демократії / С.А. Давимука, А.Ф. Колодій та ін. – Л., 1999. – 166 с.
6. Рябов С. Політологія: словник понять і термінів / С.Рябов. – К., 2001. – С.8.
7. Седих К. Міфологізація свідомості як ознака суспільно-політичної кризи / К.Седих // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Вип. 29. – С. 626 – 635.
8. Сугоняко О. Україна: повернення до себе / О.Сугоняко. – К. : Юніверс, 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sugonyako.info/publications/article/104-ukrayinska-elita-problemi-formuvannya.html>.
9. Лапшин С., Конотопенко О. Соціокультурна трансформація політичних та владних еліт України /С. Лапшин, О. Конотопенко // Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень: матеріали

міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2017. – С.92-97.

Лапшин Сергей, Довбыш Вита
Винницкий государственный
педагогический университет им. М. Коцюбинского

Политическая элита в контексте трансформационных процессов украинского общества

В статье исследуются отдельные аспекты формирования политических элит в период независимости Украины, их развитие, становление и особенности трансформации, участие их в процессах государства и укреплении современного украинского общества.

Ключевые слова: элита, политическая элита, политико-управленческая элита, политическая номенклатура, механизмы влияния, политическая система.

Lapshin Sergey, Dovbish Vita
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Political elite in the context of transformation processes of ukrainian society

The article examines some aspects of the formation of political elites during the period of Ukraine's independence, their development, formation and peculiarities of transformation, their participation in the processes of state building and strengthening of modern Ukrainian society.

Keywords: elite, political elite, political and managerial elite, political nomenclature, mechanisms of influence, political system.